

Strategie marketingu, nikoli rozvoje

PAVEL BARŠA

Na Drulákově návrhu něco je. Následující poznámky by proto měly být pochopeny jako pokus o jeho kritické osvojení, nikoliv o jeho vyvrácení. Za prvé budu polemizovat s absolutizací protikladu mezi „doháněním“ a „tvorbou“. Za druhé navrhnou takovou specifikaci „české zkušenosti“, která zamezí tomu, aby její zvýznamnění v rámci našeho oboru mělo vylučující důsledky. Za třetí budu hájit tezi, že toto zvýznamnění by nemělo být pochopeno jako strategie rozvoje oboru, nýbrž jako strategie prezentace a nabídky jeho výsledků potenciálním odběratelům. Nakonec budu proti Drulákovu důrazu na politickou aplikovatelnost obhajovat relativní nezávislost našeho oboru na politickém jednání.

OPAKOVÁNÍ, MATKA INOVACE

To, co Petr Drulák představuje jako radikální přetržku v dosavadním směřování, může být ve skutečnosti pochopeno jako jeho přirozené vyústění – vstup do další fáze, jenž se logicky nabízí ve chvíli završení předchozí fáze. Představa nutnosti revolučního obratu plyne z falešné dichotomie mezi asimilací do oboru nápodobou a jeho obohacováním něčím novým. Jenže nové se nevynořuje jako vnější alternativa starého, ale jako domyšlení jeho rozporů, aktualizace jeho skrytých potencií. Osvojování jazyka oboru i jeho témat a otázek, k němuž nemůže dojít jinak než nápodobou, je tedy nezbytným (byť nikoli dostačujícím) předpokladem originálního použití tohoto jazyka k reformulaci těchto témat a otázek.

Z naší zkušenosti jako autorů i vysokoškolských učitelů navíc víme, že hranice mezi opakováním a originální formulací jsou pohyblivé. Inovace povstává z osvojování dané problematiky. Opakování v sobě nese moment potenciální tvorby. Čtení je vždy také interpretací, přepisování psaním. Mezi učením jako dovídáním se již objeveného a formulovaného a výzkumem jako objevováním a formulací nového neexistuje pevná hranice – reprodukce a produkce vědění se vzájemně prostupují. Student či výzkumník nemohou být nikdy zasvěceni do ničeho jiného než do praktik „normální vědy“. Teprve z jejich opakování nacvičování a zvládnání může povstat inovace, včetně „vědecké revoluce“, v níž je jedno paradigma vystřídáno druhým. Pokus o iniciaci nováčka bezprostředním skokem do radikální inovace by měl asi tolik šancí na úspěch jako pokus učinit z nemluvněte básníka bez toho, že bychom mu napřed pomohli zvládnout – prostřednictvím nekonečného opakování již vytvořených rýmů a slovních spojení – jeho mateřský jazyk. Petr Drulák tuto kontinuitu mezi napodobováním a tvorbou sice výslovně uznává, přesto představuje svůj návrh jako výzvu k revolučnímu obratu od jednoho ke druhému.

Jeho poukaz k Mukařovského pojetí estetické normy rozpor neřeší, neboť samo toto pojetí je založeno na vzájemně se vylučujícím vztahu mezi tvorbou a napodobováním. Není jasné, co z tohoto poukazu prakticky plyne. Drulák jistě nemůže mít na mysli, že máme napodobování etablovaných vzorů nahradit napojením na český kontext (jako specifikaci Mukařovského „sociálního kontextu“). Vždyť bez zvládnutí jazyka oboru, jeho hlavních problémových okruhů, výzkumných programů a diskuzí nelze ani posoudit, zdali otázky a pohledy povstávající z českého kontextu přinášejí něco nového a zajímavého. Samy Drulákovy příklady možných inovací, pocházejících z takového napojení, předpokládají, že ti, kteří s nimi vstupují na scénu mezinárodního výzkumného společenství, jsou schopni je tam prezentovat obecně srozumitelným jazykem oboru, do něhož se předtím důkladně asi-

milovali. Bez toho by nebyli schopni nabídnout svůj příspěvek mezinárodnímu publiku a toto publikum by zase nebylo schopno porozumět jeho specificky českému přínosu. Což mne přivádí ke druhému tématu, kterým je povaha „české zkušenosti“.

DĚDICTVÍ MÍSTA, NIKOLI NÁRODA

Drulákova strategie na jedné straně reaguje na potřebu institucionální a materiální podpory ze strany českého státu a společnosti, na druhé straně pak na potřebu důstojného zapojení do mezinárodního výzkumného společenství. První potřeba předpokládá schopnost nabídnout praktické využití výzkumu při tvorbě české zahraniční politiky či při veřejné diskusi o ní, druhá předpokládá schopnost prodat český pohled jako hodný ocenění a uznání mainstreamem v té podobě, jak je určován anglo-americkými akademickými a výzkumnými pracovišti. Drulák zabíjí tyto dvě mouchy jednou ranou, když vyzývá k tomu, abychom začali provádět reflexi specificky „české zkušenosti“ a reflexi reflexe této zkušenosti v dílech velkých českých myslitelů. O toto zboží bude zájem u obou našich nejdůležitějších odběratelů – u českého státu či u různých nestátních subjektů české společnosti i mezinárodního výzkumného společenství.

Nemá-li tato strategie vést ke zbytečnému vylučování témat, osob či výzkumných otázek, neměly by být „české politické zkušenosti“ chápány jako zkušenosti českého etnojazykového národa ve smyslu transgeneračního kolektivního subjektu, nýbrž jako děje, fenomény a události tak či onak spjaté s prostorem země Koruny české či s některou z mnoha kulturních, intelektuálních, etnických nebo náboženských tradic a skupin, které se v něm nacházely či nacházejí. Jak připomíná Drulák, tento prostor navíc v průběhu dějin vždy náležel k širšímu geograficko-politickému prostoru – za Rakousko-Uherska ke střední Evropě, za studené války k východní Evropě a v současnosti k západní Evropě. „Česká zkušenost“ by neměla být pochopena jako zkušenost homogenního etnického kolektivu, jenž v průběhu staletí procházel zkouškami historie, nýbrž jakožto dědictví vnitřně pluralitního a navenek otevřeného prostoru, na němž se spolu sváří často různorodé proudy a tradice, které tento prostor propojují s jinými místy a časy.

Z reflexe této zkušenosti nemohou být tedy vylučovány zjevy spjaté z historií českých zemí či Prahy, které nepatřily k českému etnickému národu. Místo, čas a sounáležitost s jistou myšlenkovou tradicí jsou ostatně důležitější determinantou zvláštnosti daného myslitele než jeho jazyk a etnický původ. To lze ostatně ukázat i na Patočkových úvahách o válce ve 20. století, které si Drulák vybírá jako jeden z příkladů možného přínosu češství. Tyto úvahy inovativně opakují otázky položené německými esejisty, jako byl Ernst Jünger, či filozofy, jako byl Martin Heidegger, ve dvacátých letech minulého století. Zatímco u nich kypřily tyto otázky duchovní půdy pro nástup fašismu, Jan Patočka jejich kladením v radikálně odlišném kontextu nakypřil půdu pro nástup Charty 77. Byl je schopen přitom formulovat jen díky tomu, že se předtím dokonale asimiloval do živlu německé filozofické tradice, která měla od 19. století podobné hegemonní postavení v české filozofii, jaké má dnes v našem oboru anglo-americká teorie. Jistě ho kvůli tomu nebudeme vylučovat z českého intelektuálního dědictví. Podobně bychom z něj však neměli vylučovat ani autory, kteří sice nepsali česky, jejichž tvorba byla však bytostně spjata s prostorem českých zemí či s Prahou – například Bernarda Bolzana, Ericha Maria Rilkeho či Franze Kafku.

PRAVDA A MARKETING

Na hlubší rovině spočívá nebezpečí vylučujících důsledků v tom, nebude-li navrhovaná *marketingová* strategie našeho oboru jasně odlišena od jeho *vědeckého* rozvoje, jehož nositeli jsou v posledku individuální pedagogové a výzkumníci. Ti by měli být při vykonávání svého akademického povolání řízeni především *vnitřní nutností*, která plyne z logiky rozvoje jejich intelektuálního zájmu, a jen druhotně *vnější nutností*, kterou diktují marketingové podmínky institucionálního přežití jejich oboru, a tím i jich samých jako

vědců. Tyto podmínky mohou občas vyžadovat, aby se jejich produkty prodávaly v obalu zvláštní kolektivní perspektivy, kterou mají domněle vyjadřovat a reprezentovat. Vědě jako povolání v silném, weberovském smyslu má však jít o poznání univerzální pravdy, nikoliv o zastupování partikulárního skupinového pohledu (ať již je definován národně, třídně či nějak jinak).

Petr Drulák píše, že jeho pojetí vědy je blízké pojetí Pierra Bourdieua. Jenže podle Bourdieua je posledním cílem vědy přibližovat se k nestrannému a objektivnímu hledisku, které překoná omezení zvláštních hledisek a zároveň je všechna do sebe zahrne. Právě k takovému „hledisku bez hlediska“ (Bourdieu, 2001, s. 222) nás mají posunovat procedury zápasu racionálních argumentů, které jsou institucionalizovány v podobě sociálních norem vědeckého pole. Fakt sociálně-historické situovanosti vědy a vědců nám podle Bourdieua nesmí nechat zapomenout na to, že věda je „historickým místem tvorby transhistorických pravd“ (Bourdieu, 2001, s. 136), pravd „vyvázaných z místa a chvíle, tedy věčných a univerzálně platných“ (Bourdieu, 2001, s. 10). Konstruktivistické pojetí vědy jako sociálního pole neopouští regulativní ideál nestranného a objektivního rozumu, ale v protikladu k jeho metafyzickému pojetí jako ukotveného vně dějin umožňuje „pochopit vznik a existenci tohoto rozumu v dějinách“ (Bourdieu, 2001, s. 108).

Úsilí o dosažení univerzálního hlediska samozřejmě postupuje vždy ze zvláštního kontextu, který se nezbytně projevuje ve volbě i zpracování témat. Znalci, prodejci a konzumenti intelektuálních produktů je pak mohou zabalovat do těchto kategorií skupinově partikulárního místa, času a zkušenosti, samotná intelektuální tvorba se však jimi nesmí nechat omezovat. To se týká i vztahu vědců k národním společnostem, do nichž se narodili. Chtějí-li být vědci a nikoli reprezentanty svých národů, musejí si klást otázky, o nichž jsou přesvědčeni, že mají obecný dosah. Smyslem jejich usilování je totiž dosahování pravdy, nikoli zastupování kolektivní identity a tvorba mýtů, jež ji pomáhají ustavovat a stvzovat. Zatímco ty platí jen pro příslušníky dané skupiny, pravda musí platit pro každého bez ohledu na jeho skupinovou příslušnost.

To je samozřejmě nikdy plně nedosažitelný regulativní ideál vědy, nikoli její realita. Jakmile však věda ztratí tento ideál z očí, přestává být vědou a stává se služkou jiných zájmů, než je zájem o pravdu (například zájmu daného národa, aby byl uznán jinými národy, nebo daného vědce, aby byl uznán mezinárodním mainstreamem své disciplíny jakožto představitel zvláštní národní tradice). Pochopili-li bychom Drulákův návrh jako návrh *výzkumné strategie* rozvoje našeho oboru, nikoli jako návrh *marketingové strategie* jeho přežití, nehrozilo by nic menšího, než je rezignace na poslání vědy.

RELATIVNÍ AUTONOMIE VĚDY

Ve směšování dvou strategií i v upozadění nestranné pravdy jako regulativního ideálu vědeckého poznání se projevuje Drulákovo přehlédnutí Bourdieuovy teze o autonomii vědy – teze, jež se ztělesnila v samotném konceptu vědy jako vyděleného sociálního pole s vlastním druhem kapitálu, které je jasně odlišené od politického pole a „politického kapitálu“ (Bourdieu, 2001, s. 108–109, 113). O tomto přehlédnutí svědčí i Drulákův popis americké teorie mezinárodních vztahů (dále jen MV) jako pouhého heteronomního odrazu převažujících trendů americké politiky dané doby i jeho teze, že „MV jsou aplikovanou vědou, která je bytostně svázána se zahraničněpolitickou praxí států“ (Drulák, 2009, s. 99). Nehledě na okolnosti vzniku (té či oné) vědy je však logika vědeckého poznání kvalitativně odlišná od logiky politického jednání, jinak by nemusela být vtělena do odděleného sociálního pole. To ostatně nepřímou uznává i Drulák, když souběžně s prvním obrazem amerických MV jako odlesku politického dění načrtává i jejich opačný obraz jako zcela odtržené od praxe, formulující otázky a odpovědi, které jsou z politického hlediska nepotřebné či triviální.

Diskuze empirické adekvátnosti Drulákova popisu amerických MV by přesáhla hlavní téma mého komentáře. Z koncepčního hlediska je však jasné, že autonomie sociální vědy,

včetně politické vědy, je spjata se skutečností, že není nikdy pouze aplikovanou disciplínou, tedy přívěškem a nástrojem politického jednání, neboť je vždy také motivována svým vlastním účelem, jenž je na politické účely neredukovatelný – totiž právě hledáním pravdy. Je pak jen logické, že mnohé výzkumy politické vědy jsou pro politickou praxi nepotřebné. To by však samo o sobě mohlo být legitimní kritikou vědy pouze v tom případě, popřeli-li jsme její autonomní ukotvení a učinili-li jsme z ní pouhou služku politiky. Taková redukce má ovšem své intelektuální náklady. Aplikovaná politická věda musí vždy tak či onak nekriticky přejímat samozřejmá východiska politické rétoriky, spjatá s naturalizací a esencionalizací kolektivních identit, jejichž jménem se politici a aktivisté pokoušejí mobilizovat společnost k podpoře svých programů a politik. Protože politické jednání se neobejde bez řečové konstrukce kolektivních subjektů prostřednictvím vyprávění jejich příběhů, Drulákova evokace pomyslného národního „my“ od husitských válek přes bitvu na Bílé hoře až po sametovou revoluci by se stala legitimní součástí politické vědy.

Od svých počátků ve starověkém Řecku bylo však vědecké poznání definováno právě v protikladu k vyprávění příběhů: *logos* se ustavoval proti *mýtům* a v zápase s nimi. Osvícenství 17. a 18. století potvrdilo toto vymezení, když vyzvalo všechny lidi, aby předsudky svých skupinových tradic zaměnili hlediskem rozumu, jež všichni sdílejí jakožto lidé, tedy bez ohledu na svou kmenovou, stavovskou či národní příslušnost. Naplňování tohoto regulativního ideálu předpokládá ovšem odmítnutí služebné role vědy ve vztahu k politickému poli, které je vždy definováno jako pole skupinových sporů. Jedině plně teoretická – tedy na sociální a skupinové praxi nezávislá – věda je schopna dekonstruovat kolektivní mýty a směřovat za partikulární skupinová hlediska k univerzálnímu „hledisku bez hledisek“. V úsilí o vysvobození svého pohledu ze sociálních omezení skupinového místa a času ovšem vědec vykračuje přesně opačným směrem, než jaký navrhuje Drulák – místo mluvčího a reprezentanta zvláštní národní tradice se chápe jako někdo, jehož úkolem je nahlédnout na různé partikulární tradice z univerzálního stanoviska.

Aplikovaný a teoretický výzkum tak táhnou vědce ke vzájemně se vylučujícím pozicím. Zdá se, že Drulák navrhuje překonat toto napětí zrušením teoretického pólu, což implikuje popření autonomie vědy. Z druhé strany by napětí mohlo být překonáno také zrušením aplikovaného pólu a absolutizací autonomie. Podle mne jsou obě tyto cesty nebezpečné – první hrozí učinit z vědy služku skupinové ideologie, druhá sterilní scholastiku. (Tyto dva neblahé konce korespondují se dvěma stranami Drulákovy karikatury amerických MV.) Napětí není třeba zrušit, nýbrž vydržet a učinit z něj zdroj intelektuální produktivity.

Žádoucí pozicí vědy není heteronomie ani absolutní autonomie, nýbrž relativní autonomie. Ta se projevuje v tom, že témata a otázky našich výzkumů povstávají *jak* z politických a dalších nevědeckých zájmů, *tak* z vědeckého zájmu v podobě, v jaké ho každý z nás formuluje zevnitř více či méně zvládnutého jazyka našeho oboru. Z hlediska tohoto druhého zdroje je kritériem výběru konceptů, tradic, metod či myslitelů pouze jejich intelektuální užitečnost pro danou problematiku, nikoli jejich politická užitečnost či fakt, že patří k „české zkušenosti“ či k její reflexi. Historické dědictví místa, na němž se nacházíme, dává jistě našim intelektuálním produktům zvláštní příchut a orientaci a může být marketingově zdůrazňováno při usnadňování jejich domácího i zahraničního odbytu, z hlediska regulativního ideálu vědecké pravdy je však toto dědictví nerelevantní.

Je-li intelektuální zájem některými svými aspekty v souladu s požadavky intelektuálního marketingu či s politickými potřebami dané chvíle, tím lépe pro výzkumníka. Ti, kteří pro sebe považují za klíčové myšlení Jana Husa, T. G. Masaryka či Jana Patočky a zároveň je zajímají otázky, spjaté s dějinami a zkušeností českých zemí, nebo aktuální politické problémy, mají nesporně velkou výhodu ve své akademické kariéře. Svou činností zajišťují také existenci a rozvoj českých MV, a tím i prostor pro realizaci těm, jejichž témata i klíčové koncepty nemají bezprostřední vztah ani k „českým zkušenostem“ a myšlenkovým tradicím, ani k politickým zápasům naší doby. Solidární sdílení oborového prostoru s výzkumnými projekty, které nemají šanci na marketingové uplatnění či politické využi-

BUDOUCNOST ČESKÉHO OBORU

zí, by nemělo být chápáno jako blahosklonná charita, ale jako povinnost, která plyne ze společného poslání, jímž je hledání pravdy.

Literatura

- Bourdieu, Pierre (2001): *Science de la science et réflexivité. Cours du Collège de France 2000–2001*. Paris: Raisons d'agir, 2001.
- Drulák, Petr (2009): Přestaňme dohánět, začněme tvořit! Budoucnost českého oboru mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy*, ročník 44 (2009), číslo 3, s. 95–109.